

UDK 373.3/4 (497.16 Херцег Нови) ”1869/1944,,

Марија ЦРНИЋ ПЕЈОВИЋ

ОСНОВНА ШКОЛА ТОПЛА

ПРВА ОСНОВНА (ДРЖАВНА) ШКОЛА
У РУРАЛНОМ НАСЕЉУ ХЕРЦЕГНОВСКОГ КРАЈА
(1869-1944)

- Поводом 160-годишњице рођења Тома Крста Поповића -

Кључне ријечи: Топла, основна школа, учитељи-учитељице, ученици-це-број, вјерска и социјална припадност

Од четврте деценије 19. вијека, посебно у другој половини, систематски је расла мрежа основних школа у Боки Которској, односно у херцеговском крају. Прва (државна) основна школа, у руралном насељу херцеговског краја, отворена је на Топлој 1869. године, а радила је и непрекидно до краја 1944. године када наставља рад на Игалу. Кроз школу је прошло око двије и по хиљаде ђака оба пола (од 1885. године школују се и дјевојчице) који су зависно од прописа завршавали један до шест разреда. Настава се одвијала по програму који се током времена мијењао прије свега због политичко - друштвених промјена али и пратећи савремена кретања у науци. Значајна је чињеница да је у овој школи свој деценијски просвјетни рад започео Томо Крстов Поповић, историчар родног Херцег- Новога, књижевник, преводилац, хуманиста.

УВОД

Топла је током 18. вијека била насељена најугледнијим добростојећим породицама које су се доселиле из Херцеговине и Црне Горе крајем 17. и почетком 18. вијека. У граду су живјеле породице млетачких војних лица, судија, лекара, а од друге половине 18. вијека настањује се и домаће становништво. У Топлој је био смјештен велики број трговачких и

занатских радњи. Од 1718. године Топла је сједиште топаљске комуниади, територије коју је херцеговска општина имала све до краја Другог свјетског рата. Самоуправна народна власт имала је под млетачком влашћу знатне управне и судске ингеренције. Преписку је водила је ћириличним писмом, осим са млетачким властима. Бирала је своју управу на сабору код цркве на Топлој гдје је било и сједиште. Када је општинска управа по доласку аустријских власти, пресељена у град почетком 19. вијека тада су се бројне породице помораца, нарочито у другој половини 19. вијека преселиле у Трст, Топла губи свој значај.¹

Прва (државна) мушка основна школа основана је у Херцег Новоме 1830. године, а женска осамнаест године касније. Школство у херцеговском крају било је једно од најразвијенијих друштвених дјелатности током 19. и 20. вијека до наших дана, али је долазило до честих реформи, па и укидања појединих школских установа. О овој области објављен је један број радова и сачувано релативно доста архивске грађе.

Основна школа на Топлој прва је државна основна школа у руралном насељу херцеговског краја на народном језику и радила у континуитету пуних седамдесет шест година - од 1869. до краја 1944. године.

Није само небрига туђе власти за образовање узрок малобројних школа и броја ученика, већ и однос родитеља који су нерадо слали дјецу у школу, посебно на селу. Нису схватали значај школовања, а помоћ дјеце, посебно у чувању стоке, била је некада и неопходна. То се посебно односи на период до треће деценије 19. вијека до када је мали број становника стицао основну писменост по манастирима на српском језику ћириличним писмом или на латинском и италијанском језику по саостанима. Увођењем народног језика од стране аустроугарских власти у администрацији, школама и судству седамдесетих година 19. вијека стање се знатно поправило, посебно отварањем бројних основних школа по многим руралним насељима. Касније је уведено и обавезно основно образовање и казне за родитеље због непохађање наставе њихове дјеце.

Прве почетке организованог школства у Боки Которској обрадио је дугогодишњи школски надзорник Андрија Лазаревић у дјелу *Развој пучког школства у Боки Которској*, гдје је дао кратак преглед могућности образовања током 18. вијека, отварање прве народне школе у Морињу 1803. године, као и бројних основних школа од стране државне власти седамдесетих година 19. вијека. Андрија Лазаревић рођен је на Мокринама, живио у Херцег Новоме, а дужност школског надзорника обављао је дуги низ година крајем 19. и почетком 20. вијека. Пензионисан је тридесетих година 20. вијека. Сахрањен је код Манастира Савине.

¹ Драгана Радојичић, Крајина новска у судару свијетова, Београд, 1994

Аустријска влада је 1869. године донијела *Темељни државни школски закон* који је 1883. године допуњен значајним позитивним одредбама. У том периоду у Боки (мисли се на територију данашњих општина Будва, Тиват, Котор и Херцег Нови –без Суторине) основано је 17. *редовитих* школа. Поред већ постојеће двије школе у Херцег Новоме, у овом крају отворене су основне школе: на Топлој (1869) , у Бијелој (1872) , Покривенику (1873) у Клинцима, Кутима и Мојдежу (1878) Мокринама (1882) затим у Каменоме (1885) , Ублима (1897) , Подима (1898) , Баошићима, (Бјелским) Крушевицама (1903) и 1904. приватна женска школа Сестара светог крижа у Херцег Новоме. У 1870. години када је примијењен *Темељни државни школски закон*, у Боки Которској било је 36, односно 37 основних школа, од чега мушких 29, женских 6 и двије мјешовите. Од 3963 дјеце, обавезне да похађају школу, било је 2150 дјечака и 1813 дјевојчица, а школу је похађало 1271 дијете и то 1108 дјечака и 163 дјевојчице. Непуних четири деценије касније, 1909. године било је 49 основних школа. На крају 1912. године према А. Лазаревићу у Боки Которској било је 59 основних школа са 78 разреда са 78 редовних учитеља-учитељица. Тада је на овом простору живјело 35. 508 становника по попису извршеном двије године раније. Према овим подацима произилази да је на 601 становника долазила једна школа или на једног учитеља по 55 дјеце, закључује Андрија Лазаревић. Тада је у херцегновској општини са 7. 883 становника радило 13 основних школа са 18 разреда. Оваквом броју школа на народном језику свакако је допринијело отварање *Препарандије* (мушке учитељске школе) у Арбанасима код Задра 1866. године и исте школе за дјевојке у Дубровнику 1875. године.²

Основној школи на Топлој из 1869. године претходила је школа отворена 1812. године што свједочи акт бр. 561 од 28. фебруара 1812. године који се налази у архиву Конзисторије у Котору, а којим епископ Венедикт Краљевић наређује јеромонаху Манастира Савине Јосифу Троповићу да отвори, по жељи топаљског народа, школу на Топлој. По познатим подацима од средине 1825. године до краја 1826. године овдје је учио и Раде Томов Петровић, односно Петар Петровић Његош. О учитељу и пароху топаљском и његовом ученику - црногорском владару, владици и пјеснику написано је више радова који казују о образовању које је могао пружити Јосип Троповић.³

² Андрија Лазаревић, *Развитак пучког школства у Боки Которској*, Котор, 1912, 6, 7, 8; Раде Радановић, *Мокрине код Херцег Новог са Сврчугама, Бјелићима и Петијевићима 1336-2000*, Београд-ХерцегНови, 202, 270

³ Петар Шеровић, *Отварање школе на Топли крај Херцегновога*, 1812. г. Гласник народног универзитета Боке Которске , Котор, 1936; Саво Вукмановић, Јосип Троповић и Петар II Петровић Његош, учитељ и ученик, *Зборник радова из науке, културе и умјетности Бока*, 12, Херцег Нови, 1982, 263-280; Марко С. Николић, Његош у манастиру Савини и на Топлој, *Зборник Бока* 3, Херцег Нови, 1971, 79-83 и други радови.

Дјеца која су похађала школу на Топлој становала су на Топлој, Игалу, као и у Ратишевини, Сушћепану, Мојдежу, Требесину, Суторини и Пријевору У првој деценији 20. вијека насеље Топла имало је 193 становника, неколико дућана, двије цркве од којих једна парохилна, гробље и школу. Тада је Игало имало 215 становника, без цркве, гробља и школе. Ратишевина је имала 192 становника, цркву и гробље, а Мојдеж 555 становника, школу основану 1878. године, двије цркве и гробље. Становници ових насеља били су тада и касније православне вјере, уз мањи број католика и касније припадника исламске вјере настањених на Топлој и Игалу. Херцег Нови тада је имао 1484 становника и то 308 православних и 1176 католика са католичком црквом, а од 1911. године и православном .⁴

ОПШТИ ДИО О ОСНОВНОЈ ШКОЛИ ТОПЛА

Сачувана архивска грађа Основне школе Топла обухвата период од 1869. до 1945. године, са укупно седамдесет књига, на основу којих се може реконструисати рад прве државне школе у руралном насељу херцеговског краја. Недостатак списка и појединих школских дневника и понекад неажурно вођење књига доводи до празнина и немогућности потпуног и континуираног праћења рада као и тачних податка о укупном броју ученика. Тај недостатак не омета добијање свеобухватне слике о броју ђака, школовању женске дјеце, социјалној структури, предметима који су изучавани, учитељима-цама, инспекцијској служби и примједбама у сврху унапријеђења наставе. У времену италијанске окупације (1941-1943. година) у овој школи су предавали италијански учитељи, на италијанском језику, као и у свим другим школама Боке Которске. Није сачувана документација из тога периода већ само неколико података у дјеловодном протоколу. Начелство среза бококоторског 31. маја 1941. године наређује да се настава у основним школама заврши 15. јуна (десетак дана раније) а да се оцјене дају према оцјенама добијеним до краја марта (италијанска војска ушла је у Боку 17. априла 1941. године). У августу исте године *Comune di Castelnuovo* пренијела је наредбу *Префектуре* Котор и основној школи Топла тражећи да се предају сви печати, грбови из прошлог режима. Крајем септембра 1941. године *Префектура* Котор разрјешила је дужности учитељицу Катицу Мартић, а већ три дана касније 26. септембра *Префектура* је доставила записник

⁴ Сава Накиченовић, Бока, антропогеографска студија, Насеља српских земаља књ, 9, Београд, 1913, 433, 440-447, 449-455, 486-490,

о примопредаји дужности и школске имовине у топаљске школе. По капитулацији Италије у школама се укида италијански језик и домаћи учитељи изводе наставу. Почетком 1945. године рад топаљске школе наставља се у новоотвореној основној школи на Игалу гдје су наставили школовање сви ученици школе на Топлој. У Уписнику народне основне школе **Петар Петровић Његош-Топла** дописано је руком *Народно - основна школа Игало* како пише на корицама, па сходно томе налазимо печате обје школе. Срески инспектор школа М. (Максим) Рашовић обишао је школу у Игалу 2. јануара 1946. године и поред осталог записао: *Управитељ школе другарица Станишић Маре води све књиге у реду и експедитивна је. Другарици је дато у дужност да води љетопис који је већ устројен.* Назив школе је током њеног рада мијењан као и дужина школовања. На првој сачуваној матици на корицама је текст *Матица пучке учионе у Топлој опћинског котара Которског политичке Опћине Ерцеговске у којој су уписани ученици (це) од године 1873 до године 1881* (подебљани текст написан је руком а остали одштампан). Први упис у ову књигу извршен је 2. фебруара 1869. године, а задњи 1. октобра 1881. године. Прве свједоцбе издате су 30. августа 1873. године. Књига није прецизно и уредно вођена. У књизи су унесени подаци: *име и презиме ученика, вјероисповијест, отаџбина ученика, година и мјесто рођења; име, статус и пребивалиште оца; презиме и име скрбника; година и дан уписа; у коју школску годину је био уписан; кад и под којим бројем би дана отпуснина-свједоцба; разред; садржај односне савједоцбе.* Наведени су и сви предмети који су се тада предавали у четири разреда основне школе као и понашање и други елементи током школовања: *чудоредност, марљивост, вјеронаук, науковни језик, рачунство, природопис, замљопис, повијест, красопис, писање, мјерствено обликовање, пјевање, тјеловјежбе, пољодјелство, други језик, женске ручне радње*-али ове рубрике нијесу попуњене. У Главни каталог опће пучке школе у **Топлој Краљевина Далмација, Школски котар Которски** евиденција је вођена од 1912. до 1926. године. Школске 1904-05 године назив школе је *Пучка мјешовита једноразредна*. Школске 1925/6. године је *Једноразредна опћа мјешовита пучка школа* (те године је имала пет разреда). Школске 1929/30. Године, умјесто одреднице *Далмација* или *Покрајина Далмација*, биљежи се *Област Зетска*, не котар которски, већ *срез Бококоторски*. У дневнику школског рада за школску 1933-34. годину налази се печат школе :*Народна основна школа Топла Петар Петровић II Његош, Краљевине Југославије* и државни грб. Да ли школа овај назив носи контуинирано и до школске 1944-45. године када

налазимо поново исти назив школе није било могуће утврдити.⁵ Школа је била смјештена у згради у данашње Његошеве улице бр. 172 или 176,⁶ али тешко је документовано утврдити да ли се током читавог периода дјеловања настава одвијала у истој згради. Немогуће је било из постојеће документације утврдити и да ли је и када за школске потребе била коришћена цијела зграда или само први спрат. Школски инспектор новембра 1930. године записао је да је *Зграда приватна својина и има само 2 неудобне просторије* (школа је тада имала два одељења-одсјека који су обухватили по два па и три разреда) односно 6 разреда са 68 ученика. Зграда није грађена за школске потребе, већ је то типична приватна зграда бокешког стила од *тесаног камена у кречу* са приземљем, спратом, поткровљем и кровом. Прочеље и улазна врата су на јужној страни на којој су и четири прозора на првом спрату и по два са бочних страна и један у поткровљу. У дјеловодном протоколу 3. септембра 1940. године заведена је признаница на 500 динара на име кирије за зграду школе која је исплаћена Ани Ђурић, а 2. маја 1941. године иста сума Андрији Черовићу. Зграда је данас у веома добром стању. Фасада је рестаурирана, прозорски капци офарбани у зелено. Школске просторије коришћене су и у друге сврхе. Просторије школе по предходном одобрењу или препоруци Министарства Просвјете Краљевине Југославије или Бановинске управе Зетске бановине издавале су се током љета Подмлатку црвеног крста из других крајева или другим друштвима. Током јула мјесеца 1938. године уступљена је школска зграда на Топлој Обласном одбору *Јадранске страже* из Београда. Током школске године просторије су уступане члановима Соколског друштва за вјежбање. Градско поглаварство Херцег Новог тражило је од школске управе да стави на располагање просторије у данима (три дана) гласања за избор Народних посланика, децембра мјесеца 1938. године. Школа је имала и врт, 144 м², 200 м² земљишта као двориште. Међутим, школа није увијек имала врт, као на примјер 1930. године. О школском намјештају готово да нема података, сем да га крајем 1930. године нема довољно али је стање *трпеливо*, како је закључио школски инспектор. Учила је било довољно и била су добро очувана. Према дневнику благајне током школске 1935-36. године купљено је: *црне робе за 4 прозора и застава за копље, слика краља Петра без оквира, слика краља са оквиром новим, нова пећ, цијеви за пећ*, а од

⁵ Државни аерхив Црне Горе Цетиње, одељење Херцег Нови, Основна школа Топла(у даљем тексту АХ ОШТ), књ. 1, 3, 5, 6, 23, 43, 50, 54, 55, 64, 65

⁶ На згради црном бојом пише бр. 176, а продавачица у продавници приземља зграде тврди да се води под бр. 172. Бато Станишић чија кућа се налази у близини ми је саопштио да је увијек у овој згради била смјештена школа.

Учитељског феријалног савеза добијен је један платнени квадратни метар.⁷

УЧЕНИЦИ

Зависно од школских закона и прописа, школовање је трајало двије, три, четири, пет, па и шест година. Због недостатка докумената не може се утврдити (колико је ђака било уписано прве школске године). У једну од *Матица пучке учионе на Топлој опћинског котара Которског политишке опћине Ерцегновске* уписани су ученици од 1873. до 1881. године. Првих десет ученика уписано је од 3. до 10. фебруара 1869. године па се може закључити да је тада отпочела *једноразредна пучка школа на Топлој*. У овој *Матици* уписано је 70 ученика. Другој *Матици* недостају предње и задње стране, па почиње са бројем 89 а завршава са 286. У трећу *Школску матицу* су уписани ученици од 1903. године до 1944. године, односно до школске 1929-30. године и школска 1943-44. година. *Главни каталог опће пучке школе Топла* започет је 17. септембра 1912. године, а почиње од броја 456, прескочене су поједине године, а задњи упис је 1932. године под редним бројем 779. *Уписник ученика* започет је школске 1933-34. и вођен до школске 1940-41. године, , наставља се школске 1943-44. године, затим за школске 1944-45. која се од јануара 1945. године наставља у Игалу. Поред наведених евиденција сачуване су, али не континуирано књиге гдје је вршен упис ученика по разредима, гдје су уведене оцјене, наставне јединице, изостанци ђака и друге редовне активности. То су : *Именик ученика, Књига ученика, Књига о похађању и напретку, Књига о предузетом учевном градиву, Књига о обрађеној учевној грађи, Књига обрађене наставне грађе, Дневник школског рада и Дневник рада и план лекција* школске 1872-73. до 1945. године. У току више од седам деценија рада по четири школске године радила су два разреда, односно по три. Петнаест година школа је радила са четири разреда, а шест година са пет, док је десет година радило шест разреда. Поред редовне настава радила је и *светачна - недељна школа* коју су похађала дјеца која нијесу редовно завршила школовање. Школски инспектор у свом записнику јануара 1898. године препоручио је учитељу , , *да одмах заведе светачко недељну школу*“, што је поновио и јула идуће године. Школске 1901-02. године похађало ју је 5 ученика од којих је једна била дјевојчица .⁸

⁷ С. Накићеновић, н. д. 228-230; АХ ОШТ књ. 6, 22, 63, 64, 65, 66, 69

⁸ АХ ОШТ књ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 22

УЧЕНИЦИ

ТАБЕЛА О БРОЈУ ЂАКА ПО ГОДИНАМА И РАЗРЕДИМА

школска година / разред	I	II	III	IV	V	VI	УКУПНО
1872/73	18	7	3				28
1873/74	15	9					24
1874/75	16	4					20
1883/84	7	7	5	3			22
1884/85	23	13					36
1887/88	9	10	1	1			21
1889/90	12	9	5	5			31
1892/93	20	11	10	2		6	49
1893/94	16	13	12	5			46
1895/96	33	16	7	5			61
1896/97	29	14	12	7			62
1897/98	21	19	8	11			59
1898/99	19	17	12				48
1901/02	18	15	8	7	3		51
1904/05	22	10	10	2	1		45
1905/06	21	12	8	5			46
1906/07	29	16	10	4	3		62
1907/08	31	13	17	7	1	1	70
1908/09	29	27	12				68
1909/10	33	14	20	5	3	6	81
1913/14	28	28	9	18	5	7	95
1916/17	23	20	5	9	6	4	67
1918/19	31	15	11	8	3	3	71
1919/20	36	11	9	9	4		69
1920/21	26	13	9	9	6	1	64
1925/26	8	10	10	10	3		41
1926/27	13	9	6	9	6		43
1927/28	18	12	6	8	6	2	52
1928/29	10	14	3	1			28
1929/30	17	21					38
1930/31		16	9	8	1		34
1932/33	13	16	7	2			38
1933/34	27	16	16	28			87
1934/35	28	17	16	15	17		93
1935/36	21	25	16	16	11		89
1936/37	23	20	28	11	11		93
1937/38	25	17	23	15	5		85
1938/39	25	18	19	19	9		90
1939/40	17	21	17	20	7		82
1940/41	18	14	18	17			67
1943/44	23	32	16	16	5		92
1944/45	32	19	14	10	2		77
						УКУПНО	2425

Ову школу похађала су дјеца рођена у Топлој, Игалу, Сушћепану, Требесину и ту живјела, а било их је и из Суторине, Пријевора, Мојдежа, Мокрина, Зеленике, Сасовића и Херцег Новог. Дјеца са Грахова, и из Херцеговине (Требиње, Љубомир, Невесиње) живјела су на Игалу или Топлој, или су боравили код родбине. Од 53 ученика која су похађала ову школу у периоду 1873 -1881. година, 28 ученика је рођено на Игалу, 10 на Топлој, 3 у Херцег- Новоме, по 2 у Мојдежу и Невесињу и по један у Морињу, Мокринама, Зеленици, Сасовићима, Сушћепану, Требињу, Љубомиру и Грахову. Школске 1887-88. године од десет ученика на Топлој је рођено четворо, три на Сушћепану, двоје на Игалу и један у Суторини. Од двадесетчетворо ученика уписаних школске 1889-90. године петнаесторо њих је рођено у Игалу, седморо на Топлој, а два на Сушћепану. Тако је било и у даљем периоду рада школе. Отварањем школа у другим селима дјеца из тих насеља престају похађати школу на Топлој.⁹

Према сачуваним подацима 1885-86. године школу су похађале и дјевојчице, што је значајан податак у развоју образовања. Прве ученице биле су: Ростовић Милена и сестра јој Мара, Ђурић Насте, Черовић Кристина, Руњо Јованка, Михајловић Зорка и Брајевић Зорка. То су биле кћерке *тајника опћине*, трговаца, зидара и земљорадника. Значајно је забиљежити имена дјевојчица, поред већ поменутих, које су до почетка 20. вијека похађале ову школу: Првовић Нана, Вишњић (Вилинић ?) Олга, Траживук Зорка, Марић Марија, сестре Грбић Савета и Анета, сестре Антуновић Јованка и Илинка, Сенић Милка, Лепетић Госпава, Корчушка Зорка, Стијепчић Јованка, Стијепчић Госпава, сестре Мршић Јованка и Стана, Зорнија Маре, Пантовић Јованка, Ненадовић Даринка, сестре Катић Насте, Госпава и Јованка, Вуковић Миленка, Ростовић Росе и Љубица, Ростовић Ђорђина, Арбанаси Јане, Брајовић Илинка, Сладовић Елена, Сладовић Милосава, Шабовић Анђе, Перић Даница, Чуљевић Ана, Ђурић Ана, Симић Милева, Никчевић Јованка, Грбић Финија, Марић Драге, Беко Јованка, сестре Брајковић Стана и Мара, Јанчић Персида.¹⁰

Број дјеце обавезне за упис и похађање школе био је веома висок. Према једном податку крајем 19. вијека, дјеца од шест до 12. година обавезна су била да похађају школу. У школску 1897-98. годину од шездесеттроје обавезних да похађају школу уписано је педесетчетворо (нијесу уписана четири дјечака и пет дјевојчица). Од шездесетосморо школске 1906-07. године, обавезне да похађају школу у пет разреда, уписало их се шездесетдвоје (није уписан један дјечак и пет дјевојчица). Идуће школске године од седамдесетдеветоро уписано је седамдесеторо (нису уписана четири дјечака и пет дјевојчица). Школске 1908-09. године, као и предходних година, нема већег броја неуписане дјеце обавезне да

⁹ АХ ОШТ књ. 1, 14, 15,

¹⁰ АХ ОШТ књ. 1-21

похађају наставу. О неоправданом изостајању са наставе веома се водило рачуна. Школски одбор је 1933. године доставио *Начелству среза бококторског* записник са салушања родитеља дјеце која су изостала по мјесец дана. У истом дјеловодном протоколу налази се забиљежен још један подакт о неоправданим изостанцима током септембра мјесеца, упућен Управи Општине Херцег Нови. Ученици су школовање прекидали из различитих разлога: смрти, болести, сељења, одласка на рад. Сенић Елена напустила је школу јер је имала више од 14 година и тиме прешла границу за редовно школовање и отишла у *службу*. Антуновић Јованка такођер је престала да похађа други разред , , *будући пошла на службу*“. Сенић Ђура Никола напустио је шести разред јер је у прољеће 1908. године отишао у Америку, а тринаест година касније и Јокић Симов Блажо, а Керчевић Милан због сиромаштва престао похађати топаљску школу.¹¹

Табеларно је приказан број ученика по разредима.

Неколико падатака казује нам о здравственом стању ученика и бризи о њиховом здрављу, као и помоћи у одјећи, обући и књигама сиромашној дјечи. Школске 1897-98. године забиљежено је да је у *школској околини* било једно слабоумно и једно бољезљиво дијете који нијесу могли да похађају школу. У овој школи фебруара 1933. година појавила се дифтерија о чему је обавијештено Начелство среза и Општина Херцег Нови. Јануара 1935. године Општински одбор Црвеног крста Херцег Нови приказао је у топаљској школи филм *Два брата* који је посвећен борби против туберкулозе, веома распрострањене болести тога времена. Три године касније, у дјеловодни протокол је заведено обавјештење Начелства среза бококторског да ће се одржати дани борбе против туберкулозе. Градско поглаварство Херцег Нови обавијестило је септембра 1936. године о акцији цјепљења дјеце против великих богиња. Крајем те године, четири недеље дјеца другог и трећег разреда боловала су од *фруса и рикавца*. У сврху здравља дјеце свакако је и молба управе школе упућена Градском Поглаварству Херцег Нови, јуна мјесеца 1939. године да се полијева пут испред школе. Једном ученику, плаћена је поправка зуба, а једној ученици маст и капи за очи.

У оквиру школе радила је повремено и ђачка кухиња . Управа школе упутила је 1935. године *Среској Православној црквеној општини* Херцег Нови молбу за помоћ ђачкој кухињи. Колу српских сестара Херцег Нови упућена је 1939. године захвалница на помоћи за школску кухињу. Бригу о сиромашној дјечи нарочито у снадбијевању одјећом и обућом, посебно током зимских дана, водило је Коло српских сестара из Херцег Новога. Из *Уписника примљених и раздијељених књига међу убоге ученике-це ове мјешовите школе на Топлој* сазнајемо да је школске 1901-02. године раздијељено дванаест књига и то: буквара (2) , први,

¹¹ АХ ОШТ књ. 20, 23, 25, 26, 27, 34, 66.

други и трећи дио рачунице (1, 2, 1), почетница (1), читанке ћирилицом и латиницом за други разред (2, 1) и ћирилицом за трећи разред (2), укупно дванаест књига добило је деветоро ученика. Поред ових књига налазимо да су дијељени и *писмовник* и *мали катихитис*. Некада све добијене књиге не би биле раздијељене, па су враћене Ц. К. (Царско- Краљевском) школском вијећу у Котор од кога су и добијене.¹²

Највећи број ученика био је српско-православне вјероисповјести. Знатно мањи број римокатоличке вјероисповјести, а живјели су на Топлој или Игалу, јер је становништво осталих руралних насеља у окружењу било само православне вјере. У први и други разред 1873-74. школске године уписано је било укупно 24 ученика од којих су 22 били *грчко- православне*, а двоје римокатоличке вјероисповјести. Десетак година касније (1884-85. ш. год.) од 36 ђака 32 су била православне, а 4 католичке вјероисповјести. Школске 1895-96. године од 61 ђака 51 је био православне, а 10 католичке вјере. Сразмјер годинама незнатно варира. Тако школске 1909-10. године 68 су били православци, а 6 католици. Поред ове двије вјероисповјести школске 1926-27. године школу похађа један ученик исламске вјероисповјести (наредних година био их је већи број), поред 5 католика и 37 православних. Сходно броју

¹² АХ ОШТ књ. 56, 61, 63, 64, 65, 68

ученика, вјеронауку су предавали свештеници и имами о којима ће бити ријечи касније.¹³

Социјални статус породица ученика ове школе је био различит. Од 112 очева (за неке нема података) највећи број су били *земљоделци* односно *тежаци* (38), слиједе их трговци (22), поморски капетани (2), поморци (10), посједници (9), зидари (9). Ту је по један крчмар, терзија, млинар, пушкар, цревљар, чизмар, бачвар, рибар и свирач, као и три месара. Налазимо и припаднике војске: *капетан домобрански*, *капетан милитарски*, *ц. к. наредник*, *ц. к. оружник у мировини*. Топалску школу су похађала и дјеца два свештеника, учитеља, (Ломбардића) љекара (Јована Молидбе) *тајника опћине* (Михајловић Николе), професора из Новог Сада (Замуровић Александра). Мајке су биле старатељке дјечи којима су умрли очеви, али и ванбрачној дјечи. О овој дјечи често је бригу водио скрбник (старатељ). Мајке су издржавале дјецу радећи као праље, надничарке и *шавке* (кројачице). Општим појмом *економско стање* ученика се означавало са *прилично*, *добро*, *средње добро*. Није било могуће утврдити критеријуме овакве квалификације економског стања ученика.¹⁴

УЧИТЕЉИЦЕ

У својој аутобиографији Томо Крстов Поповић наводи да је Одлуком Котарског школског вијећа у Котору 13. новембра 1874. године био постављен за учитеља Основне школе у Топлој. За његов рад у овој школи, Покрајинско школско вијеће у Задру 12. априла 1878. године писмено га похваљује и додјељује *Особиту похвалу за најбољи успјех у повјереној му школи*. Томо К. Поповић познат је не само као писац прве монографије о Херцег Новоме, већ и као књижевник, преводилац и аутор многих радова из прошлости Боке и херцеговачког краја, које је објављивао у многим часописима. Они су излазили на Цетињу, у Новом Саду, Задру, Дубровнику и другим мјестима. Прва монографија Херцег-Новога излазила је у наставцима у подлистку *Српског листа* скоро читаве 1883. године, да би као засебно издање била штампана 1884. године. Заслужан је за богаћење школске библиотеке школе у Србини. Своју библиотеку је завјештао учитељској школи у Херцег Новоме. Са својим пријатељем Новљанином Марком Царом носио се мишљу да оснују Градску библиотеку. У току херцеговачког устанка 1875-1878. године у овом крају боравио је велики број избјеглица из Херцеговине међу којима и велики број дјеце, а њих 80, двије године, у двије смјене, без

¹³ АХ ОШТ књ. 1-21

¹⁴ . АХ ОШТ књ. 1, 4, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 64

накнаде, а по одобрењу аустроугарских власти учио је Томо К. Поповић. Када 1875. године цар Фрањо посетио Боку Которску, 9. маја обишао је и школу на Топлој гдје се задржао један школски час. Учитељ је *доживио особиту част*, како је записао у својој аутобиографији. Испитивао их је, не из историје владајуће државе, већ из националне српске историје. Остаје и вјероватно ће и остати непознато да ли је цар био упознат на која питања су дјеца одговарала. Томо К. Поповић показао је хуманост завјештајући своју кућу. Кољу српских сестара у Херцег Новоме. Због своје велике ангажованости око херцеговачких избјеглица и других дјелатности са наглашеним националним садржајем, аустријске власти су са подозрењем гледале на његов рад, те је септембра 1879. године дао оставку на државну службу и отишао за Трст гдје је био секретар Српске православне општине. Након четири године се враћа и од 23. октобра ради као наставник у Српској поморској закладној школи у Србини (Херцег Нови). По одласку управника ове школе Душана Јовановића, Општинско вијеће Херцег-Новога именовало је Т. Поповића за управника 3. октобра 1886. године. Пензионисан је 1923. године. Умро је 1931. године и сахрањен на гробљу Манастира Савине.¹⁵

У именуку ученика за 1873-74. школску годину налази се први помен и потпис учитеља ове школе. То је *Dušan Lombardić Upravitelj Učitelj*. На лијевој страни од потписа налази се биљешка – *na 26. februara t. g. uslijed Štovane odluke Slavnog CK. Kotarskog Školskog Vieća bi imenovan Petar Menac za p. Upravitelja-Učitelja*. Школу је те године похађало 24 ученика. Душан Ломбардић је започео школску годину, а од марта мјесеца на његово мјесто је постављен учитељ, односно управитељ Петар Менац. Син учитеља Душана Ломбардића, Михаило, похађао је други разред у овој школи школске 1887-88. године. Јован Ломбардић је учитељ на Топлој од школске 1901-02. године континуирано, закључно са школском 1909-10. годином (недостају подаци за учитеље-це за 1902-03. и 1903-04. као и од 1909-10. до школске 1913-14. године) Јован Ломбардић је од 1877. до 1884. године учитељ у Покривенику. Према документацији топаљске школе не може се утврдити да ли је Јован Ломбардић одмах по напуштању Покривеника предавао у основној школи на Топлој. У каквом су сродству били Душан и Јован Ломбардић није било могуће расвијетлити. Учитељица *женског рада* Милка Шкомбрли радила је у топаљској школи школске 1901-02. године Три године касније исти је наставнички кадар. Идуће школске године нова учитељица, Олга Ломбардић, предавала је тај предмет. Ови учитељи настављају са радом и идуће школске 1907-08. године. Школске 1913-14. године разредник и *надучитељица* - , , *Nadučitelj-ica*“ - како је својеручно написала, Сесилија Милић. *Надучитељ и разредник* 1917-18. школске године је Katica Toman (Thomaun). Три

¹⁵ АХ ОШТ књ. 20, 23, 25, 26, 27, 34, 66.

наредне године није се мијењао састав наставничког кадра. Поново наилазимо на податке о учитељима школске 1925- 26. школске године када је надучитељ и разредни био Гојко Ђурић , као и *учитељ вјере* за ђаке православне вјере. Он је као хонорарни наставник радио и у Учитељској школи у Херцег-Новоме . Јуна мјесеца 1926. године школу је посјетио у својству инспектора учитељ Петар Ковачевић и у извјештају похвалио рад *Гђице учитеља*. Те године учитељица је Народник-Маслаћ Даница. Идуће школске године разредник је Михо Мемед, који врши дужност надучитеља и учитеља. Наредне двије школске године наставнички кадар у школи на Топлој није се мијењао, док школске 1929-30. и 1930-31. године као надучитеља и разредног налазимо Сава Т. Јанчића, поред Миха Мемед. Начелство среза октобра 1931. године обавијестило је управу школе да је одлуком Министарства Просвјете (Краљевине Југославије - једно министарство просвјете за цијелу државу) учитељ Саво Јанчић премјештен за учитеља у Прасквицу (Будва) , а учитељ Вуко Ајчевић из Прасквице на Топлу. Школске 1933-34. године управитељ је учитељ Вуко Ајчевић, који у прољеће 1934. године прелази на рад у Занатску школу у ХерцегНовом. Примопредаја је извршена 12. јануара 1934. године између В. Ајчевића и Марије Станишић. Вуко Ајчевић је био и хонорарни наставник у Учитељакој школи у Херцег-Новоме. Учитељица Марија Станишић је највјероватније започела рад у овој школи школске 1927-28. године и континуирано радила априла 1934. године када је затражила шестонедељно боловање ради порођаја. Октобра мјесеца 1936. године је затражила премјештај који јој је одобрен те је разрјешена дужности и одлази за учитељицу у Невесиње одакле је дошла учитељица Мартић Катица. Почетком 1940. године М. Станишић се враћа из Невесиња у основну школу Топла гдје је исте године постављена за управитељицу, а на том мјесту је и школске 1943-44. године, јер је почетком 1946. године налазимо у школи на Игалу, на истој дужности. Учитељица Ђилда Вуличевић (родом из Херцег-Новога) јавила се на дужност у топаљску школу јануара 1934. године. Она је дошла из Говеђара - срез дубровачки, гдје је радила као учитељица. Маја мјесеца 1938. године Ђилда Вуличевић постављена је за управитељицу школе у којој ради и 1940. године. Учитељица Ђ. Вуличевић била је веома активна у Соколском друштву, па је управа школе упутила молбу Среском начелству Котор 1938. године да изда посебни пасош Ђ. Вуличевић за слет у Прагу. Фебруара 1940. године Ђ. Вуличевић је разрјешена дужности у школи на Топлој на основу њене молбе за премјештај. и упућена у Невесиње. Школске 1944-45. године отпочела је са радом на Топлој, а друго полугодиште наставила на Игалу. Поред М. Станишић, радили су и учитељи Матковић Марија и Јово Радановић.¹⁶

¹⁶ АХ ОШТ књ. 9, 13, 18, 28, 36

ВЈЕРОУЧИТЕЉИ

Уз учитеље који су предавали предмете предвиђене наставним планом редовно наилазимо на вјероучитеље свештенике грчко-православне односно православне вјере и на свештенике римокатоличке вјере. С обзиром да је овај крај населило у другој деценији 20. вијека неколико породица исламске вјероисповјести, налазимо организовану наставу и за дјецу исламске вјероисповјести. Начелство среза Бококаторског обавијестило је топаљску школу 1931. године да се дјеца до 18. године живота сматрају припадницима оне вјере које су им родитељи.

Раније је наведено да је највећи број дјеце био православне вјере, Вјероучитељ тој дјечи школске 1901-02. године био је Марко Поповић, као и 1904-05. године. Није сачувана архивска грађа за године између ове двије наведене, па можемо само претпоставити да је и тих година вјероучитељ био Марко Поповић. Марко Поповић је и вјероучитељ школске 1913-14. године (нема података од школске 1909-10. до 1913-14. г). Због недостатка документације не можемо да тачно утврдимо када је за вјероучитеља дошао прото Петар Рафаиловић који предаје вјеронауку школске 1917-18. године. Прото П. Рафаиловић, је вјероучитељ и наредне три школске године. Прве године рада новоосноване Учитељске школе у Херцег Новоме, 1925. године, управник је Петар Рафаиловић који предаје и вјеронауку. Због недостатка документације остаје непознато када је престао предавати у школи на Топлој, јер школске 1925-26. године *надучитељ и учитељ* Гојко Ђурић предаје и вјеронауку. Идуће школске године нијесу наведена имена вјероучитеља. Свештеник Јово Аврамовић предаје вјеронауку школске 1927-28. године и наредне три године, (недостају подаци за идуће три године) као и школске 1935-36 године. Он је поново постављен за вјероучитеља 21. марта 1941. године јер дјеца од почетка школске године, септембра 1940. године, нијесу имала вјероучитеља. Као хонорарни учитељ за вјеронауку, Јово Аврамовић радио је и у Учитељској школи. У дјеловодном протоколу за 1932. годину налази се податак да до 21. октобра није био одређен вјероучитељ за топаљску школу. Начелство среза бококаторског 14. децембра наименовало је за вјероучитеља свештеника друге херцегновске парохије (градско подручје-црква св. Арханђела Михаила) Богољуба Милошевића, који је једно вријеме радио и у Учитељској школи. Школске 1939-40. године вјероучитељ је свештеник Чуквас Веселин који је постављен крајем октобра. Првих дана новембра он се разаболоио, те дјеца нијесу имала часове вјеронауке, како нам казују подаци из дјеловодног протокола.¹⁷

Број дјеце римокатоличке вјере био је знатно мањи, али увијек

¹⁷. АХ ОШТ књ. 1, 4, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 64

их је било довољно да имају и свога вјероучитеља. Први податак о томе налазимо школске 1901-02. године када је А. Ортолани подучавао ђаке римокатоличке вјероисповјести. Школске 1904-05. вјероучитељ је Фрањо Ливић. Дон Јозо Вујовић је вјероучитељ дјецe римокатоличке вјере школске 1909-10. године (предходне двије године није забиљежен вјероучитељ). Дон. Ј. Вујовић је рођен у Столиву. По завршеном школовању у Риму гдје је и заређен 1901. године је каноник у Рисну одакле је дошао у Херцег Нови 1908. године. Због неизвршавања надређених му црквених власти да повећа кирију *Југословенсаком дому* (који је под кирију користио просторије—данашњег Радничког универзитета, тада власништво цркве св. Јеронима) по казни је премјештен из Херцег Новог 1939. године. Био је веома омиљен међу грађанима обје вјероисповјести што казују написи у *Гласу Боке* о његовом испраћају приликом одласка, као и 1941. године када су његови посмртни остаци испраћени за Херцег Новог за родно мјесто. Био је вјероучитељ и школске 1913-14 године, затим 1917-18. године као и слиједеће три. Када је Никола Милчелић, вјероучитељ школске 1925-16. године, замијенио дон Јоза Вујовића не може се тачно утврдити јер за предходне двије године нема података, као ни за слиједеће године, што не значи да дон Јозо Вујовић није и тада вршио дужност вјероучитеља. Рјешењем Банске управе Среско начелство Котор именовало је за ђаке римокатоличке вјере у школи на Топлој октобра 1939. године Јановић Луку. Као хонорарни наставници вјеронауке у Учитељској школи у ХерцегНовоме радили су Дон Јозо Вујовић и Дон Лука Јановић.¹⁸

Послије Првог свјетског рата у херцеговски крај населило се неколико породица исламске вјере чија су дјеца похађала основну школу на Топлој. За њих су уведени часови из исламске вјероисповјести. Начелство среза бококоторског 1931. године тражило је да се представник муслиманске мјесне организације у Херцег Новоме са школским мјесним одбором договоре када ће се вршити вјерски обреди у муслиманској *капели*. Не зна се какав је био договор, сем да је школска управа доставила извјештај о *муслиманској капели* (подаци су оскудни јер су узети из дјеловодног протокола). У исто вријеме Начелство среза обавјештава да ученици *муслиманске вјере* не могу учествовати у хоровима који пјевају црквене пјесме. Краљевска банска управа Цетиње бр. 10934-33 7. априла 1933. године поставила је у школи на Топлој *вјероучитеља муслиманске вјере* Ахмета Муслинбеговића. Начелство среза бококоторског 1937. године послало је наређење свим основним школама у срезу да не приморавају дјецу *исламске вјероисповјести* да присуствују свечаности светосавске прославе. Ученицима *муслиманске вјере* почетком 1940. године дозвољено је било похађати мектебе у слободно вријеме ради

¹⁸ Ах ошт КЊ. 22-29, 31-35, 49, 50, 52, 65

употпуњавања свог вјерског васпитања. Исте године Банска управа поставила је за вјероучитеља исламске вјероисповјести у школи на Топлој Риза Мелића. Он је одржавао два часа недељно, али у почетку без материјална надокнаде. Нешто раније, Иманат џемата бококторског Херцег Нови јавља да ће одржавати часове из вјере исламске. Ахмет Мусланбеговић и Риза Мелић били су вјероучитељи ислама и у Учитељској школи у Херцег Новоме.¹⁹

Стручном усавршавању учитеља посвећивала се знатна пажња. Сматра се да је прво окупљање учитеља из Боке Которске одржано 1884. године. Предавања и теме које су том пригодом биле у фокусу интересовања казују да су присутни били веома заинтересовани за свој рад и добро обавијештени о савременим достигнућима у настави. Наводим само једну тачку дневног реда са скупа учитеља 1899. године која би морала бити стално присутна и на свим данашњим састанцима педагога *Обучавај за живот, а не за школу*. Начелство среза бококторског 1933. године послало је обавијест о *Званичној учитељској конференцији* у Котору која се одржавала 7. маја. Исто надлештво обавијестило је септембра мјесеца исте године о *екскурзији учитеља-ца среза бококторског*. *Југословенско удружење учитеља Котор* послало је позив за скупштину која се одржавала 24. јуна 1934. године. Дана 11. марта 1939. године није било наставе јер се тога дана одржавала Среска учитељска скупштина.²⁰

Према једном податку из 1931. године школа је имала библиотеку. Не може се утврдити да ли је била за ђаке или за учитеље. Не зна се ни број књига, јер оскудни податак казује само да је било књига у школској књијници али их је *уништио Саво Т. Јанчић управник школе*. У вријеме учитељевања С. Јанчића крајем 1930. године школа је, према записнику школског надзорника, била претплаћена на *Просвјетни гласник*, *Народну просвјету* и књижевни лист *Мисао*, па је тврдња о уништавању књига нереална. Десет примјерака часописа *Учитељ* стигло је у топаљску школу школске 1934-35. године, идуће године 5 примјерака, а школске 1936-37. године поново 10. Овај часопис је издавало *Удружење Југословенских учитеља Београд*. Тада је набављено и 10 примјерака књиге Златка Шпољара *Савремена школа*, издате у Загребу. Школа је примила од Начелства среза бококторског бр. 6259 од 12. марта 1931. године и завела у дјеловодни протокол под бр. 88. *Упуство о раду и вођењу народних књијница и читаоница*. С обзиром на предходно изнесено, чудно податак да је Министарство просвјете Београд 1932. године забранило набавку радио апарата у основним школама.²¹

¹⁹ АХ ОШТ књ. 63, 64, 65

²⁰ АХ ОШТ књ. 63, 64, 65

²¹ АХ ОШТ књ. 6, 63, 64, 69, 70

НАСТАВА И ВАН НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

Школа је радила прије подне, а извјестан период и прије и после подне. Настава је обично отпочињала првих дана септембра или октобра, а завршавала крајем јула. У периоду између два рата на Видовдан су се дијелиле свједоџбе. У дане вјерских или државних празника није одржавана настава, како у вријеме аустроугарске владавине, тако и у вријеме између два свјетска рата. Напримјер, школске 1893-94. године није било наставе због божићних празника од 7. до 14. јануара, и од 21. до 30. априла због ускршњих празника, али и других датума. *Уредба (Правилник) о празновању верских празника ОН Бр. 37803* донесен је 1935. године. Дио те уредбе шампан је у *дневнику рада и плана лекција*. Веома се водило рачуна о празновању датума поштовани од све три вјероисповјести. Уредбом настава се није одржавала за православце за вријеме петнаест црквених празника и још четири дана за Божић и шест дана за Ускрс. *Своје крсно име (славу) празнује сваки ученик и наставник*. Исто толико дана су и дјеца римокатоличке вјероисповјести празновала своје црквене празнике, само што су имала три дана за Божић. *За муслимане* празника је било много мање-поред. Нове године још два празника славила су се по један дан, Рамазански бајрам три дана, док за Курбам- бајрам дјеца исламске вјероисповјести нису похађала школу четири дана. Поред тога, ова дјеца била су ослобођена за вријеме Рамазана прва два часа ако су похађала наставу прије подне, а ако су похађала наставу после подне, била су ослобођена два задња часа. Поред наведенога, за све ученике државни празници су били: Дан уједињења (1. децембар) и рођендан Његовог Величанства Краља Петра II. Настава није одржавана ни приликом неких посебних догађања, као, напримјер, у дане сахране Краља Александра, октобра 1934. године, односно, на основу наредбе виших власти, на дан сахране 18. септембра 1937. године Томаша Масарика, чешког социолога, филозофа и државника. Временске непогоде су често биле узрок неодржавања наставе. Велике кише са вјетром 5. априла, 8. и 12. маја 1930. године онемогућиле су наставу због сталних и великих киша крајем марта 1936. године и *здрава дјеца су изостајала јер су долазила из далека*, па није обрађивано ново градиво²²

Наставно градиво се мијењало зависно од политичко -друштвеног уређења. Одређени предмети константно су проучавани, док се дио садржаја мијењао сходно политичким и друштвеним приликама. У дугом периоду рада школе долазило је и до промјена оцјењивања ђака о постигнутом успјеху у учењу, понашању и залагању (*марљивости*). У првом разреду школске 1872-73. године забиљежене су за успјех описне оцјене за *Condotta morale-Ćudorednost, Frequentazione-Pohadjanje, In-*

²² АХ ОШТ књ. 44, 52, 54, 56, 58, 59 64

struzione religiosa- Vjeronauk, Lingua di l'nsegnamento-Jezik naukovni, Linqua obbligatoria-Jezik obavezni, Conteggio- Računstvo, Disegno-Crtanje, Dottrina delle forme Geometriche-Geometričko oblikovanje Scrivere-Pisanje, Storia naturale-Prirodopis, Scienze naturali-Prirodoslovje, Geografia e storia- Zemljopis i povijest, Canto- Pjevanje, Ginnastica-Tjelovježba, Slovensko čitanje (ова рубрика је руком уписана). Од наведених предмета дјеца у првом разреду нису учила обавезни језик као и географију и историју. Оцјењивање је вршено сваког мјесеца тј. десет мјесеци колико је трајала настава. Оцјене су за *Ćudorednost-Veoma primierna, primierna, neprimierna; Pohadjanje:vrlo marljivo, marljivo, slabo marljivo, nemarkljivo*; док је успјех у поједим предметима тада оцјењиван :*veoma dobar, dobar, srednji, nedovoljan*. Описно оцјењивање је вршено и 1896-97. године када оцјена за добро владање гласи *vrlo primjereno*, за марљивост *postojanost*, а за успјех у појединим предметима : *dostatno, dobro i vrlo dobro*. Промјене су извршене и у првој деценији 20. вијека, па 1913-14-школске године *Ljestvica ocjena* је: *Ponašanje (ćudorednost) pohvalno, povoljno, primjereno, manje primjereno, neprimjereno; Napredak* (успјех у учењу за сваки одређени предмет посебно) :*veoma dobar, dobar, dostatan, jedva dostatan, nedostatan; Spoljšnost pismenih radnji: veoma priyatna, priyatna, manje priyatna, nepriyatna, zapištena*. Тада су одређене и бројчане вриједности оцјена, тако да је најбоља оцјена била јединица, а најгора петица. Четири године касније, већина оцјена је изражена у бројкама, а мање описно. Ова мјерила оцјењивања трајала су неколико година после Првог свјетског рата, када је дошло поново до промјена у оцјењивању која се углавном и данас примјењују; највреднија је оцјена петица, а најслабија јединица.²³

Промјене у политичком и друштвеном животу највише су се одражавале на садржај предавања, посебно у предметима историја и географија, али и у књижевности и пјевању. За вријеме Аустро-Угарске учило се у 4. и 5. разреду из историје о Марији Терезији и цару Максимилијану, као и о боју на Вису, о Рудолфу Хазбургу. Истовремено, из географије су се изучавале границе, *otoci i poluotoci, gore i rijeke Austro-Ugarske* - државе којој је припадала и Бока Которска као саставни дио Далмације, па се учило и о њеним границама, Котарима (касније срезовима) , као и о ријекама, планинама, језерима. . . Школске 1893-94. године, што се тиче историје, у трећем и четвртном разреду неколико часова било је посвећено историји Херцег Новог, што је настављено и каснијих година као на примјер, 1910-11. школске године и касније. У Краљевини Југославији учило се о боју на Косову, хрићанству, манастирима Зетске бановине, из географије о бановинама, посебно Зетској којој је и овај крај припадао. Док се на часовима до 1918. учила *Carevka*, од тада се учи *Боже правде, Лијена наша, Напреј за старе славе*

²³ АХ ОШТ књ. 7, 19, 29, 31

(химне Срба, Хрвата и Словенаца), а од 1930. године само *Боже правде*. У то вријеме наставници су били дужни проводити југословенску идеју, како стоји у једном допису Начелства среза Бококоторског 1931. године. Исте године наређено је да се из школских библиотека уклоне све књиге које су *протудржавног садржаја*.²⁴

Поред редовне школске наставе ђаци су одлазили и на излете као, на примјер, 1938. године у Мојдеж, на Ђурђев дан. Исте године налазимо податак да се Управа школе писмено обратила жељезничким станицама Цавтат и Игало, ради пријаве планираног излета.

Начелство среза наредило је да се 28. маја 1936. године одржи предавање о Николи Тесли и препоручило куповину књиге *Југословенски народни владари и великани*. Водила се брига да се ђаци упознају са доступним умјетничким *остварењима*, па је децембра 1931. године Среска испостава Херцег-Нови обавијестила да ће Народно позориште Зетске бановине за све ђаке основних школа општине одржати позоришну представу. *Коло српских сестара* из Херцег-Новога основало је дјечје позориште *Рода* са којим је сарађивала и топаљска школа. Ђаци су 1935. године учествовали и у садњи воћака, шумских стабала и цвијећа, али остаје непознато на којем терену. То се зна за 1939. годину, када Школска управа обавјештава Начелство среза да је посађено 161 стабло јасена на Илиној кити и 160 борова *изнад централе* (вјероватно изнад данашњег дјечјег одјељења Бање Игало).²⁵

ЗАПАЖАЊА ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

Можда најбољи увид о раду школе можемо добити из записника школских инспектора који су редовно, углавном два пута у току школске године, обилазили школу и надгледали цјелокупан образовни процес, услове рада и живота ученика. Сачуване су двије књиге записника: *Knjiga za opaske С. К. Kotarskog školskog nadzornika prigodom posjete pučke тјешо-ите једноразредне школе у Toploj*, у којој прва биљешка о прегледу школе од 15. фебруара 1899. године гласи: *”pregledali školu i održali ispite“* са потписом А. Лазаревића. Поред ове двије књиге налазимо и у друге евиденције податак о посјети школе од стране школског инспектора. К. Кулишића који је обишао школу 24. фебруара 1890. године и у *Knjizi o pohadjanju i napretku* записао: *”, danas pregledah ovu školu i ispitah učeni-ke“*. Исти инспектор је обишао ову школу 31. марта и 20. маја 1893. године и оба пута испитао ученике, препоручивши учитељу да дјецу научи да боље

24 АХ ОШТ књ. 59, 64, 65; Душан Мандић, *Стопетнаест година школе у Покривенику*, Зборник *Бока* 20, Херцег Нови, 1988, 246, 247

25 АХ ОШТ књ. 6, 63, 64, 69, 70

пишу и читају, да *sastavljanje krene na bolje zadavanjem vježbi koje odgovaraju potrebama praktičkog života i da ne opravdava odsustvo bez temeljnih razloga*. Приликом другог доласка записао је: „, , *Preporučujem gos. učitelju da se vlada po mojim naputama osobito što se tiče pisanja i čitanja . Preporučujem suviše g. učitelju da drži bolju stegu u školi*“. Од 15. јануара 1898. године до 1924. године школу је редовно посјећивао у својству школског надзорника Андрија Лазаревић. По завршетку прегледа рада у школи, он је јуна 1898. године учитељу препоручио да дјеца науче цртати *наш Котар* (Боку Которску) и науче све о њему, као и свим земљама о којима уче; да приликом читања и одговарања дјеца гласније говоре, да науче *царевку* и да их често прегледа да види да ли су умивени и очешљани, и да ли су им књиге и писанке чисте. Износим неке забиљешке вриједне пажње из *Књига опасности*: „, , . . . да учитељ *треба да svaki dan prozivlje djecu i redovito bilježi izostanke i bez temeljnog razloga ih ne opravdava . Da odmah zavede svetačko školu i redovno je održava. Da nabavi i na svom stolu drži sve školske knjige. U stolu mu je držati samo uredovne spise a u školskom ormaru neka je red.*“ - ријеч је о 1899. години. У вези обучености дјеце у читању сазнајемо *da djeca već u 2. školskoj godini čitaju, iako sporo, ali tačno i razumljivo, u III pak odsjeku neka se nastoji postići vještina u pravilnom čitanju, da se pažljivije ispravljaju dječje pismene radnje i da ih djeca pišu krupnijim pismenima* (1900. г.). Знатне су замјерке у раду дате крајем септембра 1900. године: *”Iako škola već duže postoji nema 6. te šk-god. nema upisnika o razdiobi knjiga siromašnoj djeci, nije izradjen potpun broj pismenih jezičkih sastavaka, još ne govore glasno, nije istrebljeno šaptanje, nije se zavela sv. nedeljna škola.*“ Ни идуће године инспектор није био задовољан радом у овој школи јер је приликом прегледа школе и испитивања дјеце 7. јула 1901. године констатовао *slab uspjeh u čitanju u I odsjeku, te u slovnici, napametnom računanju i zemljopisu i uорће*. Након године дана постигнут је бољитак јер се наводи да је углавном све добро, само не знају на *zemljovidu pokazati proučenu gradju*. Школске 1905. године примједбе се односе на читање: *”pjevuckaju kada čitaju i pripovjedaju*“ и на дисциплину и чистоћу: *”Još u školi nema dovoljno potrebitog zanma, djeca pri ispitivanju šapću, kasne u školu, školu treba češće mesti i provjetravatu, pohadjanje je neredovito. U crtankama neka se motivi isti često ne ponavljaju, još se kod čitanja provukuje pjevuckanje*“ - да би на крају закључак било: *”Škola se povoljno uputila te učitelj ne zarišta svoje dužnosti и didaktički uspjeh povoljan je*“ - иако учитељ и даље не држи уџбенике на столу већ позајмљује од дјеце. Већ идуће године стање је још неповољније: „, , *Pohadjanje škole još se nije uredilo, netačno je i neredovito. Danas je u školi samo 25 djece! Iako nije lijep dan svakako su imala biti u školi bar djeca s Igala i obližnja. Žalosno ! Didaktički uspjeh nezadovoljava.*“ Примједбе су уродиле плодом, јер резултати обиласка школе у септембру су повољнији од изнешених у мају мјесецу, па се констатује да је похађање

побољшано. Али пажња дјеце није каква би требало да буде. Школске просторије су довољно чисте, а пази се и на чистоћу код дјеце. О хигијени су повољне оцјене и у прољеће 1907. године. Међутим, по питању дисциплине, има замјерки јер су на дан испекције нека дјеца каснила на наставу и читав сат, *treba da zavlada uopće bolja disciplina, te se u ovu svrhu upozoruje učitelj na par. 75 i nastavnog reda kao na prvi uvjet uspjeha i napretka svake škole*. Повољна је оцјена за *jezičke zadaće* које су прилично чисте као и рачунарске, док би цртанке требало да су чистије, а *nacrti su slabo uspjeli* - записао је школски инспектор, господин Андрија Лазаревић. Идућих година као и раније указује се на исте пропусте као и успјехе. Опширан извјештај сачињен је 9. марта 1908. године уз скретање пажње да дјеца треба одмах да науче о Његовом Величанству, а не на крају године и да правилно науче пјевати *царевку*. Запажено је да се *školska dvornica drži pometena, a stvari u školskom ormaru u boljem redu*, али да долазак на наставу није задовољавајући. Послије три мјесеца опет је констатовано: "*Pohađanje je žalosno . . . nema discipline*." Годину дана касније школски инспектор констатује знатан бољитак јер су задаће чисте и пажљиво исправљене, повољне оцјене су и из свих предмета. Неколико мјесеци касније читају се само ријечи похвале. Приликом сљедећег доласка школски инспектор запажа да дјеца и читав сат касне на наставу, а да учитељ не пита за узрок кашњења. Тако је јер *ne vlada potrebiti školski zapt i red*. Успјех у раду школе, поред општих околности и средине у знатној мјери зависио је од наставног кадра. О томе говори и слиједећи дио записа из марта мјесеца 1912. године приликом обиласка основне школе на Топлој: , , *S obzirom na veliki broj djece i njihovu prošlogodišnju slabu pripremu, nastavnica g. Au-lić(?) postigla je znatan uspjeh*" па је похађање наставе доста редовито, чисте су *писанке* као и цртанке, као и школске просторије. Тако је и на крају те школске године, али и током цијеле слиједеће школске године: , , *Didaktički uspjeh na tako velikom broju djece osobito me je zadovoljio uopće*. " Ратних година 1914. и 1918. нема записника о посјети школа од стране школског инспектора, за 1915. годину да због ванредних околности нијесу могле навријеме бити испоручене књиге сиромашним ђацима, па се није могло прећи градиво. Због тих ванредних околности, идуће двије године биљешке школског инспектора су веома кратке и гласе: , , . . . *posjetio školu i ispitaо učenike*. " Похвале за наставницу поново стижу 1919. године, уз истицање да су ученици слабо похађали наставу. Стога је инспектор закључио: , , . . . *didaktički uspjeh me je zadovoljio*. " Сличне биљешке су и слиједећих година. Фебруара 1926. године школу је обишао школски инспектор Митровић који је децембра 1927. године, послје извршене инспекције, записао само једну ријеч: , , *добро*". На унутрашњој страни корица *Књиге о похађању и напретку* за школску 1925-26. годину, по обиласку школе у својству инспектора, учитељ Петар Ковачевић је

записао: ”На основу одобрења Министарства Просвјетебр. 47485 од 23. априла 1926. данас сам ову школу прегледао и одржао испите . Установио сам слиједеће: 1. Школска администрација се води уредно; 2. Програм извршен добро; 3. Дјечје радње на броју и пажљиво исправљене; 4. валитет знања одговара циљевима основне школе; 5. Гђица учитељ показала марљивост, савременост и љубави, па се њен рад оцјењује , , врло добар“. Априла 1928. године испитао је ђаке и дао упутства наставницима И. Бендиш(?). Из записника о обиласку школе у два наврата 1930. године, можемо сагледати комплетан рад наставника, па и њихове ваншколске активности. Наставници *г. Јанчић и гђа Станишић* добре су стручне спреме, марљиви у вршењу дужности. Примјерног су владања у служби и ван ње. *Г. Јанчић одржава аналфабетски течај код војске. Гђа Станишић има и родбинских веза са бољим породицама у мјесту и Херцег- Новоме* (подцртала М. Ц. П.). Сазнајемо такође да је школска зграда приватна својина и да има само двије неудобне просторије, да школског намјештаја нема довољно, док су учила у добром стању и има их довољно. Школске баште нема. Похађање наставе је редовно. *Нема неушколоване дјеце, а неколико дјевојчица похађа приватну основну школу код часних сестара у Херцег Новоме.* Школа је те године имала два одељења . У једном су били први и други разред укупно са 34 ученика-це и друго одјељење које је обухватало трећи, четврти, пети и шести разред и имало исти број ученика. Задњи записник школског инспектора који се налази у *Књизи опаски* је од 15. априла 1931. године из којег се сазнаје да прво одјељење води учитељица Марија Станишић, а друго учитељ и управник Саво Јанчић. Изречене су похвале на сав њихов рад, како а обради наставног градива и вођења школских евиденција, тако и редовност и тачност при обављању дужности. Они су истовремено били чланови разних друштава у Херцег Новоме. С. Јанчић водио је код војске анафалбетски течај. Ђаци су имали све потребне уџбенике одобрене за употребу. При школи је радио подмладак *Црвеног крста*, а већи број ђака припадао је подмлатку *Сокола*. Школски одбор је радио редовно. Школа је била претплаћена на *Просвјетни гласник, Народну просвјету*, и књижевни лист *Мисао*. Локалне управе су издржавале тада основне школе па сазнајемо да општинска управа Херцег- Новога до 15. априла 1931. године основној школи на Топлој није исплатила половину буџета за 1930. годину. Није састављен ни буџет за текућу годину. Школски одбор је покренуо акцију за подизање школске зграде и у фонду је за ту сврху тада било 552 динара. Приликом поновног обиласка школе од стране школског инспектора Петра Ковачевића налазимо у дјеловодном протоколу заведен акт из фебруара 1932. године да је Никола Рашко, учитељ, одређен да изврши преглед у школама среза бококоторског. Познато ми је да је Никола Рашко, односно његов син живио бо-тих година 20. вијека у Росама. У годишњим школским

евиденцијама о обрађеном градиву и успјеху ученика налазимо да је школски инспектор 1936. и 1937. године поново већ помињани Петар Ковачевић. Вјероватно и слиједећих година јер је обишао школу у својству инспектора и 20. јуна 1939. године

РАД МЈЕСНОГ ШКОЛСКОГ ВИЈЕЋА

Институција *Мјесног школског вијећа* односно одбора имала је значајну улогу у раду одређене школе, јер је водила, не само надзор над њеним радом, него је утицала и на њен успјех. О раду Мјесног школског одбора основне школе Топла не зна се много, јер је сачуван само дјеловодни протокол тог органа од 1932. до 12. септембра 1941. године. Дјеловодни протоколи су таква врста евиденције која нам даје само назнаке о одређеном предмету. Ипак, у овом случају, можемо из заведених аката добити увид о опсегу и правима која су обухватала рад једног Мјесног школског одбора. Чланове Одбора тридесетих година именовало је *Градско поглаварство* Херцег Нови, и то из редова угледних грађана. Јуна мјесеца 1935. године Градско поглаварство Херцег Нови именовало је Луку пок. Сима Стијепчића са Сушћепана за члана Мјесног школског одбора Топла, о чему је одмах писмено обавјештен, са напоменом да редовно присуствује сједницама. Записници о примопредаји дужности између наставника евидентирана је у дјеловодном протоколу овог одбора, што казује да је тај орган водио надзор над примопредајом. Мјесни пароси достављали су одбору спискове дјеце стасале за упис у школу. У надлежност одбора било је редовно праћење неоправданих изостанака, углавном, ако ученици нијесу долазили мјесец и више дана на наставу, па су позивани родитељи на разговор. У исту сврху одржавана је и сарадња са вишим надлежним институцијама које су обавјештаване о броју изостанака и од којих су примане наредбе о поступцима да би се овај проблем рјешило. Тако је извјештај о *саслушању родитеља за неоправдано долажење у школу њихове дјеце* достављен Начелству среза Бококоторског октобра 1933. године. Исти такав извјештај достављен је и Управи општине Херцег Нови *на надлежност*. За неоправдане изостанке родитељи су плаћали новчану казну. Одбор је од Среског начелства школске 1937-38. године тражио одобрење за одржавање непрекидне цјелодневне наставе. Мјесни школски одбор је водио бригу о финансијским пословима – трошењу одобреног, односно добијеног буџета од општинске управе, те зато, у поменутом дјеловодном протоколу налазимо заведен велики број признаница. Ту су признанице о исплаћеној станарини учитељима, кирији за школску зграду, хонорара *дјеловођи*, хонорар за чишћење школских просторија, за разни материјал купљен у књижари Јова Секуловића, или

материјала за оправке и одржавање школских просторија у гвожђари Васа Ђурића, затим воћа, колача код Чаушића, неких намирница код Крста Радојевића и друго. Послије провјере о извршеној услузи или набавци, рачуни су достављани благајни на исплату. На крају године би *Дневник благајне*, односно касе, прегледали одређени чланови одбора, и констатовали стање. Тако је 1935. године М. Милашиновић посао благајника – рачуновођу потврдио као исправно што су констатовали чланови одбора Лука Стијепчић, Ђуро(Ђурон) Бубало и Васа Ђурић. На крају године преглед рачуна достављан је Среском начелству Котор.²⁶

ШКОЛСКИ ОДБОР ПОДМЛАТКА ЦРВЕНОГ КРСТА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ ТОПЛА

Школски одбор Подмлатка Црвеног крста био је веома активан судећи по дјеловодном протоколу (1934-1940) и дневнику благајне(1934-1940), једино сачуваним документима о раду овог друштва у топаљској школи. Поред дописивања са Среским одбором црвеног крста Котор и Зетским бановинским одбором Цетиње, постојала је жива сарадња и са појединим школама, односно њиховим одборима подмлатка. Преписка је вођена са школом Лукић крај Жедника којима је послат пакет са 10 килограма сувих смокава, школом *Владимир Карић* из Скопља којој је послат пакет јужног воћа; затим са школама из Колашина, Ковина, Брестовца, Обреновца, Мале Крсне, Смедерева, Пећи, Невесиња, Кочана, Струмице, Бања Луке, Косовске Митровице, Сефкерина. Дјеци у Штип поред писама упућен је и пакет шкољака, а дјеца из Банатског Брестовца послала су школи на Топлој брашна. У дневник благајне уношени су подаци о сакупљању чланарине од које је 50% упућивано Земаљском бановинском одбору и исто толико Среском одбору Црвеног крста Котор. Једна од најважнијих активности Школског одбора Подмлатка Црвеног крста топаљске школе је одржавање школске кухиње. Није потребно наглашавати колико је била потребна и неопходна школска кухиња дјеци која су, по лошем времену долазила из даљине као и у вријеме цјелодневног рада школе. Велики број дјеце, долазио из породица са slabим материјалним стањем. Према подацима из *Дневника благајне школског одбора подмлатка црвеног крста Топла* може се закључити да су дјеца добијала *топлу* ужину. Кухиња је могла несметано да ради јер је била помагана бројним новчаним прилозима појединаца и друштава, посебно Кола српских сестара Херцег-Нови. Илустрације ради, навешћу неколико примјера. Школске 1935-36. године прилоге су дали Коло српских сестара Херцег Нови (3 пута по 500 дин.) од којих је један дио новца сакупљен од самих чланова КСС), Општински одбор црвеног крста Херцег Нови (100),

²⁶ АХ ОШТ књ. 66

секција подмлатка тог Одбора (140) , Српско православна црквена општина Херцег Нови (100) , Васо Ђурић, трговац (20) , гђа Катица Васиљевић (20) , Шпиро Доклестић, трговац (20) , гђица Вуличевећ, учитељица (20) , Косара Јанковић (300) , Олга Комненовић (217, а другом приликом 500 дин) , гђа Јововић (30). У неколико наврата новчане прилоге је слала гђа. (Анета) Злоковић из Буенос Аиреса (300, 500, 200 итд). Исте школске године највише издатака било је за набавку млијека које се куповало на *тргу* (зелена пијаца је тада била на данашњем тргу Николе Ђурковића) , затим, редовно се куповало од Анете, Маре Сенић, А. Гугољ, М. Војаковић. Куповао се крух, шећер, какао, *мермелада*. Поред тога, купљено је 6 пари ципела и три пара *бјечава* за ученике, 2 читанке, неке посуде за кухање; плаћао се хонорар за спремање доручка (какао). Помоћ је дата ученику за поправак зуба, а једној ученици за капи и маст за очи. Кад су дошла дјеца из Мојдежа у посјету, купљено је 14 килограма кукурузног хлеба, што наводи на закључак да је редовно коришћена та врста хлеба. На крају школских година у благајни је увијек остајала знатна сума новца, што говори како се штедјело и водило рачуна о расположивим средствима.²⁷

ЗАКЉУЧАК

Основна школа на Топлој отпочела је са радом 1869. године и континуирано радила и током Првог и током Другог свјетског рата, све до краја 1944. године, наставивши са радом на Игалу. Њен рад се одвијао у различитим политичким и друштвеним уређењима током аустроугарске владавине до 1918. године, затим у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевини Југославији, у оквиру италијанске државе (1941-1943 године) , када је Италија извршила анексију Боке Которске) , под окупацијом Њемачке и неколико мјесеци у Федеративној Народној Републици Југославији. Школа је била смјештена у приватној згради као готово све школе тога времена. Предавања су одржавана на народном - српском језику ћириличким писмом. Настава се одржавала прије и после подне. Од школске 1884-85. године школу су похађале и дјевојчице. У првој години рада школе радио је само први разред, док је у појединим годинама радило и шест разреда, а настава се најчешће одвијала у два одељења. Није било могуће, због недостатка података, установити тачан број ђака који се школовао у овој школи. На основу расположиве докумантације у Основној школи на Топлој било је 2409 ђака. Дјеца која су похађала ову школу рођена су и живјела на Топлој, Игалу, у Пријевору, Мојдежу, Ратишевини, Требесину, али и у Херцег-Новоме, Сасовићима, Мокринама. Неколико њих било је рођено у Морињу, Требињу, Грахову.

²⁷ АХ ОШТкњ. 67

Највећи број њих био је из земљорадничких и трговачких породица, чији су очеви били занатлије, поморци, посједници, али и свештеници, љекари, секретар општине.

Учитељи-це углавном су били из херцеговског краја. Томо К. Поповић је и као наставник у овој и *Српској морепловској школи* у Србини, односно у *Нижој реалној гимназији* провео преко четири и по деценије. Велики је његов допринос овом крају. Као списатељ и преводилац, објавио је бројне радове из прошлости Боке. Из херцеговског краја су и учитељи-це: Душан и Јован Ломбардић, Саво Јанчић, Вуко Ајчевић, Ђилда Вуличевић, Марија Станишић (из Дубровника, удата за Топљанина) Гојко Ђурић, Олга Ломбардић (за ручни рад), Марија Матковић и Јово Радановић, вјероватно и Мартић Катица (постојала је херцеговска породица Мартић), док се за остале не зна на основу расположиве документације. Немамо сазнања из којег краја су поријеклом ови учитељи-це: Цецилија Милић, Катица Томан, Народник Маслаћ Даница, Михо Мемед (колико ми је познато, Мемед је био из Конавала) и Шкомбрла Милка. Вјероучитељи дјечи православне вјере били су: поп Јово Аврамовић и Веселин Чуквас, родом из овог краја, а вјероватно и Марко Поповић, док су Петар Рафаиловић и Богољуб Милошевић овдје живјели дуже или краће вријеме. Дјечи римокатоличке вјере вјеронауку су предавали свештеници који су дошли из других крајева и дјеловали као свештеници при цркви Св. Јеронима или Св. Антуна у Херцег-Новоме. То су били: А. Ортолани, Фраљо Ливић, Дон Јозо Вујовић Никола Мичевић и Лука Јанић. Ахмет Муслинбеговић и Риза Мелић муслиманске ученике-це подучавали су исламској вјери.

Школу су редовно посјећивали школски инспектори чији сачувани записници казују о успјеху и пропустима наставника. Градиво се предавало и учило на основу важећих прописа и правила за основне школе. Инспектори су имали примједби на дисциплину ученика, хигијену ученика и школских просторија, али и на знање. Дјеца, су доста каснила у школу без правих разлога. Била су и склона неким прекршајима па су упозорене школске власти 1938. године да заштите птице од дјеце, док идуће године Среско начелство поново интервенише, тражећи да дјеца не бацају камење на аута која су пролазила поред школе.

Чланови Мјесног школског одбора бирани су из редова угледних и поштованих становника из насеља. Одбор је бринуо о редовном похађању наставе, као и о свим финансијским пословима школе – о буџету, исплати кирије, набавци потребних ствари, одржавању просторија и школске зграде и др. Дјеца и учитељи били су активни у раду Школског подмлатка црвеног крста у оквиру којег је дјечи била обезбијеђена топла ужина. Кроз рад овога друштва, углавном путем дописивања, одржавала се активна сарадња са

многим школама Краљевине Југославије. У раду Соколског друштва посебно је била активна учитељица Ђилда Вуличевић.

Државна основна школа на Топлој одиграла је значајну улогу у просвјетном раду на овим просторима, не само дјелујући седам и по деценија, већ пружајући основно образовање великом броју дјеце. У просјеку је око 90 % дјеце стасало за школу било обухваћено школовањем, без обзира на нацију, вјеру и економско стање.

Marija Crnić Pejović

**PRIMARY SCHOOL TOPLA – THE FIRST
PRIMARY STATE SCHOOL**

IN A RURAL SETTLEMENT OF HERCEG NOVI REGION

ON THE OCCASION OF THE 160TH ANNIVERSARY OF
THE BIRTH OF TOMO KRSTOV POPOVIĆ

SUMMARY

The first (state) primary school applying the native language in a rural settlement of Herceg Novi region was opened in 1869 at Topla, remaining active without a break all the time till 1945 when it was moved to Igalo. The school was opened at the time of introduction of the native Serbian language as official language in administration, jurisdiction and education, substituting

Italian. The partial archives material dates from 1872. In certain years there were even six classes. The school was attended by the children from Topla, Igalo, Ratiševina, Mojdež, Trebesin, Sutorina, Prijedor and Herceg Novi, Sasovići, as well as a certain number of children born in Morinj, Trebinje, Grahovo. According to the available particulars on the number of pupils in the duration of 42 years the school was attended by 2.431 pupil of both gender. Girls started attending classes in 1885.

Most of the teachers who taught at this school came from this region. Besides them twelve religious teachers provided instruction for the children of Serbian Orthodox, Catholic and Islamic religion. Among the teachers we should specially emphasize the teacher Tomo Krstov Popović who taught at this school from 1874 till 1879 and who without remuneration taught the children of the refuges from Herzegovina. He kept on teaching for a decade and a half. He is remembered as the author of the monograph of Herceg Novi, numerous papers on the past of Herceg Novi area, translator and literary author.

The Primary School Topla during the seventy-five years of its activity played a great and important educational part in the region of Herceg Novi because children of different nationalities, religions and social status acquired their knowledge.